

Valtuttavan tutkimustiedon äärellä

Tieto ja valta kuuluvat elimellisesti yhteen. Michel Foucault'n tunnetun määritelmän mukaan jokaiselle valtasuhteelle on sitä vastaava tietokenttä, ja toisaalta kaikki tieto edellyttää ja muodostaa valtasuhteita. Tiedoksi käsitetyt näkemykset todellisuudesta ohjaavat ihmisten toimintaa samalla muodostaen näitä valtasuhteita, ja vallan tuottamalla tiedolla on taipumus pönkittää olemassa olevia valtasuhteita. Kuten Foucault painotti, tieteellisen tiedon tuottaminenkaan ei ole vapaa näistä tiedon ja vallan vuorovaikutussuhteista.

Foucault'n aikana tiedon lähde olivat erityisesti kirjat. Niiden kytkeytyminen valtaan näkyi muun muassa siinä, että ilman valtaa kirjoja oli vaikea julkaista. Näin oli vielä 1990-luvulla, jolloin kirjoitetussa venäläisen Tatjana Tolstajan *Kys*-romaanin tulevaisuuteen sijoittuvassa dystopiakuvauksessa menneen maailman kirjat ovat keskeisin uuden totalitaristisen yhteiskunnan uhka. Vielä silloin ei Tolstajakaan osannut kuvitella sitä totuudenjälkeiseksikin kutsuttua aikaa, jossa nyt elämme ja jossa valtuttavan tiedon lähteet ovat pitkälti muualla kuin kirjoissa. Lähes kaikki haemme tietoa internetistä, jossa julkaisu-oikeus on kaikilla. Yhä useammalle sosiaalinen media on keskeinen tiedon tuottaja, mikä taas on asettanut julkaisualustat omistavat yhtiöt keskeiseen asemaan tiedon ja vallan leikkauspisteessä. Venäjä on kunnostautunut erityisen taitavana uusien julkaisualustojen tiedontuotannon hyväksikäyttäjänä pyrkimyksissään oman valtansa laajentamiseen. Tosin Venäjällä kirjatkin ovat yhä merkittäviä: onhan Moskovan kirjastoista hävitetty liuta ”LGBT-propagandaksi” tulkittuja kirjoja, kuten Eeva Kuikan tähän numeroon arvioima Oksana Vasjakinan *Haava*-romani.

Venäjän ja sen valtapiiriin eri aikoina kuuluneiden alueiden tutkimuksesta kiinnostuneet ovat viimeisen parin vuoden aikana kokeneet konkreettisesti tiedon ja vallan yhteenkietoutuneisuuden. Venäjän hyökättyä Ukrainaan on käynyt yhä selvemäksi, miten vääristynyttä suuri osa tämän alueen tiedontuotannosta on ollut. Yhteys ei ole täysin suoraviivainen, mutta venäläinen tiedontuotanto on suuresti vaikuttanut siihen, miten alueen maita on tutkittu.

Tämän numeron esseessään Johannes Remy avaa sitä, miksi pohjoisamerikkalainen alue-tutkimus aikanaan lähti tälle tielle: yksinkertaisesti siksi, että aluetutkimuksen pioneerit olivat venäläisiä emigrantteja ja heidän oppilaitaan, jotka omaksuivat venäläisväritteiset näkemykset ja välittivät ne edelleen tuleville tutkijasukupolville. Clarence Manning kirjoitti jo niinkin varhain kuin vuonna 1957, että tämän seurauksena amerikkalainen tutkijayhteisö päätyi ymmärtämään kaikki entisen Venäjän keisarikunnan alueen ihmiset venäläisiksi. Näin esimerkiksi Vasili Kljutševskista (1841–1911) tuli keskeinen Venäjän historian auktoriteetti. Remynkin esseessään mainitsema Michael Karpovich oli hänen oppilaansa, ja niin Kljutševskin venäläisten toimijuutta korostavat ja Ukrainan olemassaolon sivuuttavat näkemykset välittivät

läntiseen tutkijayhteisöön. Kuten Sanna Turoma imperialismia, kolonialismia ja humanistista Venäjän tutkimusta käsittelevässä kolumnissaan tässä numerossa osoittaa, nämä venäläislähtöiset näkökulmat on jälkikolonialistisessa tutkimuksessa jo vuosikymmeniä kyseenalaistettu. Niiden vaikutukset ulottuvat kuitenkin nykypäivään – viittasinhan itsekin edellä venäläiseen romaaniin osoittaakseni kirjojen merkityksen tiedon ja vallan yhteenkuuluvuudessa, enkä esimerkiksi ukrainalaiseen, joita en paljonkaan tunne.

Tiedon ja vallan kytkösten omituisuuksia on se, että Kljutševskin merkitys Venäjän historian kirjoittajana ei ole korostunut ainoastaan pohjoisamerikkalaisessa tutkimuksessa, vaan hänen isovenäläiset näkemyksensä näkyvät myös neuvostoajan jälkeisissä yleisissä historia-käsityksissä Venäjällä. Niitä käsityksiä taas on muokannut nyky-Venäjän historiapolitiikka, jonka ilmiötä Simo Mikkonen käsittelee tämän numeron toisessa kolumnissa. Mikkosen mukaan vuonna 2012 perustettu Venäjän sotahistoriallinen seura sekä sen toiminnanjohtaja ja Venäjän historian oppikirjojen uudistamisen läpi runnonut Vladimir Medinski ovat keskeisiä Venäjän historiapolitiittisia toimijoita.

Idäntutkimuksen kiinnostusalueen tutkimuksen dekolonisaatio on tärkeä tehtävä. Kaiken tutkimuksen ei ole tarpeen kohdistua ja osallistua siihen, mutta on välttämätöntä, että muiden maiden ja kulttuurien kuin Venäjän näkökulmat nostetaan aiempaa vahvemmin esiin ja että Venäjä-keskeisyyden ongelmakohdat tehdään näkyviksi. Ilman sitä tutkimus ei pysty tuottamaan uskottavaa uutta tietoa. Hyvä esimerkki on Mirkka Ollilan tämän numeron vertaisarvioitu artikkeli kuolansaamelaisten juridisten oikeuksien toteutumisesta ja toteutumattomuudesta. Ollilan tutkimus osoittaa, miten moninaisesti ja laajasti neuvostoajalta periytyvät kolonialistiset käytänteet yhä ovat alkuperäiskansan oikeuksien toteutumisen esteenä.

Jo se, millä nimellä tieteenalamme kiinnostuksen kohdetta pitäisi dekolonisaation hengessä kutsua, on vaikea kysymys. Pitkään käytettiin termiä 'Venäjä ja Itä-Eurooppa', mikä esiintyy tätä lehteä kustantavan tieteellisen seurankin nimessä. Nimi on sittemmin kyseenalaistettu ensinnäkin siksi, että se antaa Venäjälle erityisaseman, toiseksi siksi, että kaikki käsitteen 'Itä-Eurooppa' alle kuuluviksi ajatellut väestöt eivät välttämättä itse identifoidu itäeurooppalaisiksi, ja kolmanneksi siksi, että se niputtaa myös maantieteellisesti Aasiassa sijaitsevia alueita venäläisiksi tai itäeurooppalaisiksi. 'Itä-Eurooppa'-termin korvaaminen 'itäisellä Euroopalla' onkin yleistynyt. Koska 'Venäjä ja itäinen Eurooppa' ei kuitenkaan poista kysymystä Venäjän erityisasemasta tai aasialaisten alueiden sivuuttamisesta, alettiin sen sijaan laajasti käyttää termiä 'Euraasia'. Sekin on kuitenkin nopeasti huomattu ongelmalliseksi, sillä siihen liittyy vahvoja venäläisnationalistisia konnotaatioita, joissa koko maantieteellinen Euraasia Portugalista Beringinsalmelle ajatellaan Venäjän alaiseksi kuuluvana valtapiirinä. Myöhemmin on esiin noussut termi 'globaali itä', johon kuuluvien alueiden ajatellaan olevan liian köyhiä kuuluakseen globaaliin pohjoiseen mutta liian rikkaita ollakseen globaalia etelää. 'Venäjän ja Itä-Euroopan' korvaajaksi siitä tuskin kuitenkaan on, sillä tässä kolmijaossa sillä tarkoitettuja maita kuulunee kaikkiin kolmeen ryhmään. Lisäksi se herättää ikäviä mielle yhtymiä kylmän sodan aikana käytettyyn 'toisen maailman' käsitteeseen. Hyvän termin metsästyks jatkukoon.

On myös tiedostettava, että valtahierarkioista vapaata ei dekolonisoitu tietokaan ole, sillä tiedon ja vallan kytkös ei ole purettavissa. Ongelman yhtä puolta kuvaa Valentyna Shapovalova tämän numeron autoetnografisessa esseessään, joka käsittelee ukrainalaistaustaisen tutkijan vaikeuksia esiintyä uskottavana Venäjään liittyvän tiedon tuottajana Pohjoismaassa. Vaikka yhteiskunta on nyt vastaanottavainen ukrainalaiselle näkökulmalle, joutuu kirjoittaja toistuvasti turhautumaan törmätessään epäilyihin puolueettomuudestaan. Hänen tutkimustie-

dolleen on siis kysyntää, mutta samalla sitä ei näytetä pitävän yhtä validina kuin sellaisten tutkijoiden, joilla ei ole suoraa henkilökohtaista suhdetta Ukrainaan.

Suomalaisessa kontekstissa kiinnostus Venäjään on joillekin saattanut olla itsessään eräänlaista dekolonisaatiota, tai ainakin vastavirtainen antiteesi (kolonialistiseen) länteen katsovalle valtavirralle. Siinä ei välttämättä ole aina tullut riittävästi huomioitua, että Venäjä on kolonialistinen itsekkin. Toisaalta Venäjän merkitys Suomelle on jo maantieteellisistä syistä väistämättä korostunut. On selvää, että meidän tulee tuntea Venäjä paremmin kuin vaikkapa Armenia. Tämä tiedon tarve näyttää lähimenneisyydessä johtaneen Venäjän vaarojen vähätelyyn. Onko syy ollut halu miellyttää poliitikkoja ja talouselämää vai optimismi ja tahto uskoa hyvään, on toinen kysymys.

Georgiaan pakeni satoja tuhansia venäläisiä erityisesti syyskuun 2022 osittaisen liikennällepanon jälkeen. Noin neljän miljoonan asukkaan maan monissa kansalaisissa suuri tulijamäärä on herättänyt ikäviä muistumia neuvostoajoista, sillä maahan muuttaneiden käyttäytymisessä on nähty paljon jälkiä vanhoista kolonialistisista asenteista. Tulijat eivät itse useinkaan huomaa niitä omassa toiminnassaan lainkaan, vaan ajattelevat olevansa hyvällä ja yhteisellä asialla Putinin hallintoa vastaan. Ongelmaa käsiteltiin myös menneen syksyn Aleksanteri-konferenssissa, kuten Jesse Hirvelän, Anna Laakkosen ja Mirkka Ollilan tämän numeron raportista käy ilmi. Vaikka Venäjän kolonialistinen luonne on meille ulkopuolisille ilmeistä, moni venäläinen ei sitä pysty näkemään – tai sitten ei halua. Niinpä monet Georgiaan paenneet kokevat nuivan kohtelunsa venäläisiin kohdistuvana rasismina.

Yksi lukemattomista tuenosoituksista Ukrainalle ja läntisille organisaatioille Tbilisin kaduilta. Kuva: Mika Perkiömäki.

Vieraillessani Georgiassa viime kesänä jännitteet georgialaisten ja venäläisten välillä olivat käsinkosketeltavia. Saapuneiden venäläisten käytöstä pidetään laajasti ylimielisenä ja alentuvana, ja usein tulijat myös olettavat venäjän ilman muuta olevan yhteisen kommunikaation kieli. Toisaalta huomasin, että kun vaikkapa kazakstanilainen lähtee lomalle Georgiaan, venäjäksi hänkin siellä asiansa hoitaa. Venäläisten saapumisen myötä hinnatkin ovat tuntuvasti nousseet, eikä se koske ainoastaan pilviin nousseita asumiskustannuksia Tbilisissä. Monet georgialaiset eivät myöskään pysty ymmärtämään, miksi maan hallitus ei ole liittynyt Venäjän-vastaiseen pakoterintamaan eikä edes tuominnut hyökkäystä Ukraina. Tbilisin kadut ovat täynnä kuvan 1 kaltaisia poliittisia, yleensä Venäjän-vastaisia, kannanottoja. Ukraina puolestaan suunnittelee Georgian maan nimen muuttamista venäjämäisestä juontuvasta *Gruzijasta* georgiankieliseen *Sakartveloon*. Liettuassa tämä nimi otettiin venäläisperäisen rinnalle käyttöön jo muutama vuosi sitten.

Edellä jo mainittujen kirjoittajien lisäksi tämä numero sisältää myös Johanna Viimarannan artikkelin siitä, miten venäjän perintöpuhujat kokevat oppimisensa Helsingin yliopiston venäjä vieraana kielenä -oppiaineessa verrattuna vain suomea äidinkielenään puhuviin. 'Perintöpuhujat' on termi, jota ei suomenkielisessä tutkimuksessa ole vielä paljonkaan käytetty, vaan yleisesti on puhuttu kaksikielisistä, monikielisistä tai äidinkielisistä, mutta kuten Viimaranta artikkelissaan mainitsee, se sopii niitä paremmin tilanteisiin, joissa halutaan korostaa kieltä osana perheen kulttuurista ja kielellistä taustaa. Taideosastolla Mika Pyly esittelee ukrainalaisen kuvittajan Marija Kinovytsin vaikuttavia sotaa käsitteleviä töitä. Numero sisältää poikkeuksellisesti peräti neljän kaunokirjallisen kirjan arviot: Kuikan *Haava*-arvion lisäksi Juuso Kortelaisen näkemyksen Andrei Kurkovin *Harmaista mehiläisistä*, Päivi Kuuselan arvostelun Kira Jarmyšin *Naisten selli nro 3:sta* sekä Juho Pitkäsen mietteet Ričardas Gavelisin *Vilnan pokerista*. Elina Kahla puolestaan arvioi Juha Meriläisen tuoreen patriarkka Kirillia käsittelevän tietoteoksen.

Lopuksi kiitän *Idäntutkimuksen* tekijöitä, kirjoittajia ja lukijoita päätyvästä vuodesta, joka on edellisen tavoin ollut raskas ja sodan sävyttämä. Toivottavasti seuraava vuosi tuo tullessaan edes pilkahduksia paremmasta. Niin taisin kirjoittaa vuosi sittenkin.

Helsingissä 4.12.2023

Mika Perkiömäki